

СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ ЛОНГА „ДАФНІС І ХЛОЯ”

Досліджено дієслівну лексику давньогрецької мови на основі тексту роману Лонга „Дафніс і Хлоя” кінця II ст. н. е. Охарактеризовано стилістичне використання дієслів твору та їх функціонування у складі різних стилістичних фігур мовлення.

Ключові слова: стиль, ідіостиль, Лонг, дієслово, дієприкметник, парономазія, гомеотелевтон.

Серед стилістичних засобів давньогрецької мови дієслівним формам і категоріям належить першорядна роль. Давньогрецьке дієслово багате на різноманітні граматичні значення та їх семантичні відтінки. Дієслівні форми мають різні паралельно й синонімічно вживані способи вираження. Стилістичні функції дієслів розкриваються в реченні, в контексті, в умовах синтаксичного взаємозв'язку між формами і граматичними категоріями.

Дієслово – частина мови, що служить для вираження динамічної ознаки у процесі її тривання, розгортання або становлення. За В. Русанівським, дієслово – це „і носій динамічної ознаки, і здебільшого центр предикації, тобто основа речення, і база для створення багатьох художніх образів, і одна з важливих стилерозрізняючих ознак” [7, с.17]. Дієслово виражає не тільки ознаку в її динамічному різновиді, але й відношення до тих слів, з якими воно поєднується.

Окремі питання давньоелліністики і безпосередньо давньогрецького дієслова розглядалися О. Савченком [8], І. Перельмутером [6], С. Шарипкіним [14], М. Слав'ятинською [11], М. Сенівим [9;10], Л. Звонською-Денисюк [4], А. Верещагіною [2] та ін.

Мета нашої статті – дослідження дієслівної лексики в давньогрецькому романі Лонга „Дафніс і Хлоя” (кінець II ст. н.е.), яка превалює серед інших частин мови, а її різноманітні стилістичні характеристики є визначальними для ідіостилу письменника. *Об'єктом дослідження* є дієслова, зафіксовані в романі Лонга „Дафніс і Хлоя”, предметом – стилістичне використання дієслів у тексті роману.

Найчисленнішим лексико-граматичним класом у романі Лонга виступають центральні частини мови – дієслова (967 слів), що складають 39% від загальної кількості лексичних одиниць, та іменники – 912 лексем, що становить 36,5% від загальної кількості слів у словнику. Проте ЛПК іменників характеризується більшою частотою вживання, ніж дієслова (відповідно у співвідношенні: 4586 і 4257, 51,8% і 48,2%). Отже, можна припустити, що для Лонга однаково характерний як вербальний (дієслівний), так і номінальний (іменниковий) тип

письменницької оповіді [5, с. 100–102].

Дієслово загалом надає для словотворчості письменників широке поле діяльності. Щодо стилістичного вживання дієслів автором роману „Дафніс і Хлоя”, то слід зауважити, що Лонг дуже любить, наприклад, вживати у тексті дієслова одного кореня з різними префіксами. Як справедливо зазначає М. Сенів, у дієслівному словотворі префіксальні похідні дуже продуктивні. Він підтверджує це матеріалом, дібраним із лексикографічних джерел класичних мов [9, с. 187]. Акад. Обнорський С. так само підкреслював, що „сила і виразність мовлення створюються за допомогою префіксації, типової для дієслова” [3, с. 391].

У тексті роману Лонга ми зафіксували одинадцять похідних від дієслова ἴτι (іти) з різними префіксами: ἀνέρχομαι (підніматися), ἀπέρχομαι (іти геть), εἰσέρχομαι (входити), ἐξέρχομαι (виходити), ἐπέρχομαι (приходити), καταέρχομαι (спускатися), ἐπιέρχομαι (входити, нападати), παρέρχομαι (проходити), προέρχομαι (іти вперед), προσέρχομαι (приходити), συνέρχομαι (іти разом). Одинадцять похідних зафіксовано й від дієслова τρέχω (бігти, тікати), як от: ἀνατρέχω (бігти нагору), ἀποτρέχω (втікати), διατρέχω (пробігати), εἰστρέχω (вбігати, вриватися), ἐκτρέχω (вибігати), ἐπιτρέχω (бігти, пробігти), κατατρέχω (збігати вниз), παρατρέχω (пробігати, обганяти), προστρέχω (прибігати, наближатися), συντρέχω (збігатися, сходитися), ὑποτρέχω (підбігати, пробігати).

Є. Чекарева у монографії „Категорія простору в системі прийменникових конструкцій грецької мови” виділила вісімнадцять префіксальних похідних від дієслова βαίνω (іти, ходити) у давньогрецькій мові [13, с. 91–92]. Подібних утворень у романі Лонга – сім.

Проте в семантиці похідних від дієслова δίδωμι (давати) у поєднанні з різними префіксами відчутної різниці немає, всі вони передають значення „передавати, вручати, віддавати”: ἀποδίδωμι, ἐνδίδωμι, ἐπιδίδωμι, καταδίδωμι.

Використання дієслів одного кореня з різними префіксами становить фігуру **парономазію** (onomatopoeia, annominatio), яка утворюється шляхом співзвуччя. „Співзвуччя має місце тоді, – зазначено у „Риторичі до Гереннія”, – коли шляхом зміни звуків чи букв ми отримуємо майже подібні дієслова чи імена, означуючи неподібні речі однаковими словами” [1, с.286]. Квінтіліан же писав: „Коли увага слухача збуджується і загостріюється чи то співзвуччям, чи подібністю, чи то протилежністю слів – це парономазія” [1, с.286].

Щодо сучасного витлумачення терміна „парономазія” наведемо визначення з енциклопедії „Українська мова”, в якій дана фігура мови є „різновидом гри слів, що полягає у навмисному зближенні в контексті паронімів і взагалі співзвучних слів або їхніх форм з певною стилістичною настановою” [12, с.425].

Лонг досить часто використовує парономазію у своєму романі. Наприклад, у реченні *αἱ μὲν εἰς πέτρας ἀνέδραμον, αἱ δὲ μέχρι καὶ τῆς θαλάττης αὐτῆς κατέδραμον* (1,22,2) – *одні [кози] на скелі вискочили, а інші збігли аж до моря*, автор роману, додаючи до того самого дієслова *ἀνατρέχω* префікси із протилежним значенням „вверх”-„вниз” (*ἀνα-* і *κατε-*), утворює антонімічні пари – *ἀνατρέχω* (бігти наверх) і *κατέδραμον* (збігати вниз).

Подібне явище спостерігаємо й у такому реченні: *ἤδη οὖν τοῦ θέρους ἀπίοντος καὶ τοῦ μετοπώρου προσίοντος* (4,1,2) – *уже відходило літо і підходила осінь*, де до дієслова *εἶμι* (іти) Лонг додає префікси *ἀπο-* та *προσ-* із протилежним значенням „від” і „до”, утворюючи антоніми *ἀπέμι* (відходити) – *πρόεμι* (приходити), що, крім того, як бачимо, беруть участь у метафоричному вживанні.

Такий художній прийом, як *метафора*, здебільшого не обходиться без дієслова. Метафоричний образ, побудований на дієсловах, „виступає як засіб подвійного бачення світу: реальне виступає на фоні фантастичного, створеного уявою поета. І все ж уявний образ, подібно до тіні, що окреслює на стіні контури певного предмета, в усьому основному повторює реальний світ” [7, с.11].

Приєднуючи до дієслова *ἀποκλείω* префікси *ἀπο-* та *ἐπι-*, Лонг утворює синонімічну дієслівну пару *ἀποκλείω* / *ἐπικλείω* (закривати, замикає) / *ἀποκλείω* (закривати, загороджувати). Порівняймо використані Лонгом дієслова у метафоричному значенні: *πάσας μὲν ἀπέκλεισε τὰς ὁδοὺς, πάντας δὲ κατέκλεισε τοὺς γεωργούς* (3,3,1) – *всі дороги [сніг] загородив, всіх землеробів позамикав [вдома]*.

Що стосується дієслів *ἐκτρέχω* (вибігати) та *ἀνατρέχω* (бігти наверх), то в них префікси *ἐκ-* та *ἀνα-* вказують на різний напрямок руху: *ἡ Μυρτάλη τὰ ἐν χερσὶ καταλιποῦσα ἐξέδραμε καὶ ὁ Δάφνις ἐλάσας τὰς αἴγας ἀνέδραμε* (4,7,5) – *Міртала, кинувши те, що було в руках, вибігла [з дому] і Дафніс, залишивши кіз, прибіг. У даному контексті Міртала вибігла з дому, а Дафніс, пасучи стада в долині, піднявся до призначеного місця*.

Іноді Лонг користується таким явищем, при якому він поєднує різні дієслова з однаковими префіксами в одному реченні. Наприклад, дієслова *ὑποφεύγω, ὑποτρέχω* та *ὑποκρούω* містять спільний префікс *ὑπο-*: *ὁ δὲ με κοῦφως καὶ ῥαδίως ὑπέφευγε, ποτὲ μὲν ταῖς ῥοδωνιαῖς ὑποτρέχων, ποτὲ δὲ ταῖς μήκωσιν ὑποκρουτόμενος* (2,4,2) – *а він [Ерот] спритно і легко утікав, то за Трояндові куці забігаючи, то серед маків ховаючись*; або ж дієслова *παράπλω* і

παρέρχομαι з однаковим префіксом *παρα-*: *...παρέπλεον καὶ σταδίους τριάκοντα παρέλάσαντες...* (2,13,2) – *...попливли. І пройшовши стадіїв тридцять...; у дієслів *ἀπάρχω* і *ἀποσπένδω* спільний префікс *ἀπο-*: *ἀπήρξαντο καὶ τῶν κρεῶν, ἀπέσπεισαν* καὶ *κρατῆρος μείζονος* (2,31,3) – *присвятили [Пану] перші шматки м'яса, здійснили узливання з більшого кратера; префікс *κατε-* об'єднує дієслова *κατέδραμον* та *κατέπεσε*: *κατέδραμον* *εἰς τὸ πεδῖον καὶ περιπλακείς τῇ Χλόῃ καὶ λειποθυμήσας κατέπεσε* (2,30,1) – *він [Дафніс] збіг вниз на рівнину і, обнявши Хлою, упав, втративши свідомість*; а також дієслова *κατέσπεισαν* та *κατέθλιψαν*: *καὶ γάλα κατέσπεισαν καὶ βότρυς κατέθλιψαν καὶ σύριγγας πολλὰς κατέκλασαν* (1,31,3) – *і молоко пролили, і виноград роздушили, і сиринг багато наламали (йдеться про обряд похорону пастуха Доркона)*.**

Рідше у тексті трапляється явище, коли Лонг вживає *непрефіксоване дієслово і поряд те саме дієслово, але вже з префіксом*. Наприклад, зовсім близько (у сусідніх реченнях) у тексті роману розташовуються дієслова *ἐρχομαι, ἐπανέρχομαι* та *ἐπιέρχομαι*: *...ἐρχομαι, ἐπανέρχομαι... (1,12,4-5) – ...прийшовши..., напала..., повернувшись...; або дієслова *ἐπιτίθειμι*: *...κεῖμενον. ἐπέκειντο* δὲ αὐτοῖς μέλιττα... (4,8,1-2) – *...[квітки] лежали. Сідали на них бджоли...; натрапляємо також на дієслова *φιλέω* та *ἐφιλείω*: *...κατεφίλησεν. ἐν ᾧ δὲ ἐκεῖνον ἐφίλει...* (4,23,1) – *...поцілував. І поки він його цілував... В одному реченні фіксуємо вживання дієслів *αἰτῶ* та *παραἰτῶ*: *τόν τε γάμον ἀνένευσε καὶ συγγνώμην ἔχειν ἤτησατο καὶ τὰ ὄνομασθέντα δῶρα παρητήσατο* (1,19,3) – *на шлюб він [Дріас] відповів відмовою, і вибачення попросив, і від названих подарунків відмовився*.***

Досить вживані в романі й віддієслівні прикметники – *дісприкетники*, серед яких особливо улюблена форма із закінченням на *-μένος*. Іноді ми натрапляємо на цілі фрази, складені майже з одних дієслів і віддієслівних слів: *ἡ Χλόη ἐξέπληξε τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πένθους καὶ τῆς ἀπορίας, ἀποκλείων τὴν καρδίαν ἀπὸ τῆς ἐλπίδος* (3,25,4) – *вона [Хлоя], дізнавшись, дуже сумно це переносила і приховувала від Дафніса, бо не хотіла його дуже засмучувати; коли ж він став наполягати, розпитуючи, що з нею, і засмучувався більше не знаючи, ніж якби він дізнався. Велика кількість дієслів у наведеному уривку не випадкова, адже мова має природну властивість виражати дієсловом змінну, динамічну ознаку. Лонг, як художник слова, використовує її, щоб створити панораму душевних переживань головної героїні, яка дуже страждала через те, що її хотіли посватати не за Дафніса, адже її батькові Дріасу женихи приносили багато цінних подарунків, щоб віддав Хлою заміж.*

Або інший фрагмент з тексту, який рясніє діє-

словами і дієслівними формами. Він пов'язаний зі зриванням яблука, що є символом кохання. Яблуко Дафніс хотів подарувати Хлої, а вона дуже за нього переживала, адже висіло яблуко на самому верхечку дерева: Τοῦτο τὸ μῆλον ὡς εἶδεν ὁ Δάφνης, ὥρμα τρυγᾶν ἀνελθὼν καὶ Χλόης κωλυούσης ἠμέλησεν (3,34,1) – як тільки побачив Дафніс це яблуко, вилізаючи, направився, щоб зірвати, і не зважав на Хлою, яка забороняла.

Лонг вербалізує сцену купання Дафніса, яке послужило зародженню почуттів до нього у Хлої: ἔπεισε δὲ αὐτὸν καὶ λούσασθαι πάλιν καὶ λουόμενον εἶδε καὶ ἰδοῦσα ἦψατο καὶ ἀπῆλθε πάλιν ἐπαινέσασα (1,13,5) – вона [Хлоя] переконала його покупатися знову і побачила його таким, який купався, і, побачивши, торкнулася, і пішла знову, вихваляючи [його тіло]. Це й епізод викрадення канату з корабля юнаків-мітимнійців, через що відбувся суд над Дафнісом: Τῶν δὴ τις ἀγροίκων ... κρύφα ἐπὶ τὴν θάλατταν ἐλθὼν, ἀφρουρήτω τῇ νηὶ προσελθὼν, τὸ πείσμα ἐκλύσας, οἴκαδε κομίσας ἐς ὃ τι ἔχρηζεν ἐχρήσατο (2,13,1) – Хтось із селян ..., таємно прийшовши до моря, підійшовши до корабля, який стояв без охорони, відв'язавши канат, віднісши додому, використовував його на те, на що хотів.

Таке мовне явище, як нагнітання дієслів чи дієслівних форм у реченні, вживане як засіб художнього зображення, можна назвати „компресією мови” [7, с.11]. Наведемо ще один приклад речення з тексту роману, в якому фіксуємо вживання поряд шести дієприкметників: Ὁ δὲ Γνάθων προσεκκαυθεὶς τοῖς κατὰ τὸ αἰπόλιον γεγεννημένοις καὶ ἀβίωτων νομίζων τὸν βίον, εἰ μὴ τεύξεται Δάφνιδος, περιπατοῦντα τὸν Ἄστυλον ἐν τῷ παραδείσῳ φυλάξας καὶ ἀναγαγὼν εἰς τὸν τοῦ Διονύσου νεῶν πόδας καὶ χεῖρας κατεφίλει (4,16,1) – Гнафон, розпалившись хиттю після того, що сталося біля стада кіз, і вважаючи життя не життям, якщо Дафніса він не отримає, підстерігши Астила, який гуляв у саду і завівши його у храм Діоніса, став цілувати йому руки і ноги.

Авторська розповідь у романі Лонга – динамічна. Стилість, напруженість опису часто досягається нагнітанням однорідних присудків дієслів: τροφῆς ἠμέλει, υἱκτῶρ ἠγυρύνει, τῆς ἀγέλης κατεφρόνει (1,13,6) – не турбувалася їжею, не спала вночі, занедбала стадо; або ж у реченні: οἱ δὲ ἔχοντες πάντων ἀφθονίαν ἐκ τῆς ἀρπαγῆς ἔπινον, ἔπαιζον, ἐπνίκιον ἐορτὴν ἐμμοῦντο (2,25,3) – вони, маючи достатньо з усього награбованого, пили, забавлялися, уподібнювалось до переможного свята. Однорідні присудки у наведених прикладах беруть участь у створенні стилістичної фігури, що має назву **гомеотелевтон** (гр. ὁμοιοτέλευτον). Це стилістична фігура, яка будується на повторі тих самих флексій, того самого закінчення у висловленні чи кількох кінцевих складів різних слів. Такі конструкції відзначають-

ся особливою експресивністю, близькі до поетичного римування.

Натрапляємо в тексті роману на ще одну стилістичну рису дієслів – часте використання Лонгом (особливо у першій книзі роману) теперішнього історичного часу (**praesens historicum**), який вживається у розповідних частинах, що стосуються минулого, для того щоб надати подіям приемнішого і жвавішого характеру і тим самим привернути увагу читача. Наприклад, в епізоді, коли пастух Ламон знаходить покинутого напризволяще маленького Дафніса, якого знайшла й вигодувала коза: **Φυλάττει** τὰς διαδρομὰς ὁ Λάμων οἰκτεῖρας ἀμελούμενον τὸν ἔριφον· καὶ μεσημβρίας ἀκμαζούσης κατ' ἴχθος ἐλθὼν **ὄρᾳ** τὴν μὲν αἶγα πεφυλαγμένως περιβεβηκυῖαν, μὴ ταῖς χηλαῖς βλάπτοι πατούσα, τὸ δὲ ὥσπερ ἐκ μητρῶας θηλῆς τὴν ἐπιρροὴν ἔλκον τοῦ γάλακτος. Θαυμάσας, ὥσπερ εἰκὸς ἦν, **πρόσεισιν** ἐγγύς καὶ **εὕρισκε** παίδιον ἄρρεν (1,2,2-3) – Ламон помічає (=помічав) походеньки [кози], адже шкодував залишене козеня, і коли настав полудень, пішовши за слідами, бачить (=побачив), як коза обережно переступила [дитину], щоб ратицями не завдати їй шкоди, а вона [дитина], наче з материнських грудей, тягнула молоко. Здивувавшись, очевидно, він підходить (=підійшов) ближче і знаходить (=знайшов) хлопчика.

Особливістю дієслівної лексики є те, що вона найчастіше вживається в художній прозі та драматургії і рідше в поезії. Набагато менше дієслів у мові преси і публіцистики. Учені зауважують, що дієслівна лексика по-різному виявляє себе у текстах різних стилів, у кожному з них є свій „набір” дієслів [7, с. 12].

Отже, дієслово „покликане відтворити весь світ, бо дієслово – це рух, а в світі немає нічого, крім рухомої матерії” [7, с. 110]. У побудові речень у Лонга чи не найважливішу роль відіграють дієслова. Вони створюють динамізм викладу при збереженні лаконічної манери письма, беруть участь у різноманітних стилістичних фігурах, що вибудовують неповторний ідіостиль письменника.

Література

1. Античные теории языка и стиля (антология текстов) / [под общ. ред. О. М. Фрейденберг]. – СПб. : АЛТЕИЯ, 1996. – 362 с.
2. Верещагина А. В. К исследованию глагольной ментальной лексики у Аполлония Родосского в сопоставлении с гомеровской / А. В. Верещагина // Вопросы классической филологии. – Вып. XIII : Argumenta classica. Труды молодых ученых. – М., 2003. – С. 39-56.
3. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи. – изд. 2-е, доп. и перераб. / А.И. Ефимов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 516 с.

4. Звонська-Денисюк Л. Л. Нерегулярні явища в системі дієслова давньогрецької мови класичного періоду (функціонально-семантичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.14 „Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови” / Л. Л. Звонська-Денисюк. – К., 1999. – 20 с.
5. Макар І. Лонг і його роман „Дафніс і Хлоя” : [монографія] / Інса Макар. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 424 с.
6. Перельмутер И. А. Залог древнегреческого глагола: теория, генезис, история / И. А. Перельмутер ; РАН, Институт лингвистических исследований. – СПб. : Ноах, 1995. – 272 с. – (Историко-филологические монографии ; т.1).
7. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ / В. М. Русанівський. – К. : Рад. шк., 1977. – 111 с.
8. Савченко А. Н. Древнейшие грамматические категории глагола в индоевропейском языке / А. Н. Савченко // Вопросы языкознания. – № 4. – 1955. – С. 111–120.
9. Сенів М. Г. Прийменник у класичних мовах : [посібник] / М. Г. Сенів. – Донецьк : ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2005. – 272 с.
10. Сенів М. Г. Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови) : [монографія] / М. Г. Сенів. – Донецьк : Донеччина, 1997. – 384 с.
11. Славятинская М. Н. Семантика глагольных основ презенса и аориста в греческом языке древнейшего периода (на материале языка поэм Гомера “Илиада” и “Одиссея”) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.14 „Классические языки” / М. Н. Славятинская. – М., 1969. – 20 с.
12. Українська мова : Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. Бажана, 2000. – 752 с. : іл.
13. Чекарева Є. С. Категорія простору в системі прийменникових конструкцій грецької мови : [навч. посібник для вищих навч. закл.] / Є. С. Чекарева. – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2006. – 200 с.
14. Шарипкін С. Я. Особливості атематичної відмінни у мові кріто-микенських написів / С. Я. Шарипкін // Іноземна філологія. – № 20. – 1970. – С. 3–8.
15. Longos. Hirtengeschichten von Daphnis und Chloe. Griechisch und deutsch von Otto Schönberger. – Berlin : Akademie-Verlag, 1973. – 215 s.

Исследуется глагольная лексика древнегреческого языка на основе текста романа Лонга „Дафнис и Хлоя” конца II в. н.э. Охарактеризовано стилистическое использование глаголов в тексте романа и их функционирование в составе разных стилистических фигур речи.

Ключевые слова: *стиль, идиостиль, Лонг, глагол, причастие, паронимазия, гомеотелевтон.*

The article is devoted to the research of verbal vocabulary of ancient greek language on the basis of Longus' novel „Daphnis and Chloe” of the end of the 2nd century. The stylistic use of verbs in the text of novel and their functioning in the structure of different stylistic figures of speech are described.

Key words: *style, idiostyle, Longus, verb, participle, paronomasia, homeoteleuton.*